

- внутрішнє правління Укрзалізниці здійснюється через спеціальні органи (загальні збори; наглядова рада; правління; ревізійна комісія), що дає можливість забезпечити ефективне та прозоре управління підприємством та дотримання інтересів держави як власника;
- фінансово-господарська діяльність Укрзалізниці підлягає жорсткому внутрішньому фінансовому контролю з елементами загального фінансового публічного контролю;
- Укрзалізниця має право на самостійну господарську діяльність, яка здійснюється на ринкових засадах та відповідно до законодавства як на національному, так і на міжнародному рівнях.

**Список використаних джерел:**

1. Статут акціонерного товариства «Українська залізниця» затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 2 вересня 2015 р. № 735 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 31 жовтня 2018 р. № 938). Верховна Рада України: офіційний веб-сайт. 2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/938-2018-п#n647>
2. Про залізничний транспорт: Закон України від 04.07.1996 № 273/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 40. Ст. 183.
3. Про особливості утворення акціонерного товариства залізничного транспорту загального користування: Закон України від 23.01.2012 № 4442-VI. Відомості Верховної Ради України. 2012. № 49. Ст. 553.
4. Про транспорт: Закон України від 10.11.1994 № 232/94-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 51. Ст. 446.

УДК 342.95:347.998.85:35.072.22(477)  
DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2022.6.18>

ЗЕЛІНСЬКА Я.С.

**ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ  
В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ОСНОВНІ СКЛАДНИКИ****ABUSE OF PROCEDURAL RIGHTS  
IN ADMINISTRATIVE PROCEEDINGS: MAIN COMPONENTS**

Стаття присвячена аналізу основних складників (компонентів) зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві. Автором зазначено, що юридичний конфлікт, який виникає у суспільстві та набуває всіх ознак публічно-правового спору, потребує чіткого механізму вирішення, особливо у порядку адміністративного судочинства. Важливу роль у зазначеному аспекті відіграють засади здійснення адміністративного судочинства, які за умов їх дотримання, сприяють виконанню адміністративного судочинства. У статті досліджується принцип неприпустимості зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві. Різновекторність та комплексність мети зумовили потребу окреслення складових категорії зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві. До складників (компонентів) категорія зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві автором віднесено мету, суб'єктів зловживання процесуальними правами, об'єкт зловживання процесуальними правами, діяння як зловживання процесуальними правами. У статті проаналізовано суть

---

© ЗЕЛІНСЬКА Я.С. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри адміністративного права (Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого)

зазначених складників, враховуючи положення Кодексу адміністративного судочинства України. Автором зазначено, що мета зловживання процесуальними правами може бути як загальною, так і спеціальною. Загальною метою зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві є затягування розгляду адміністративної справи шляхом створенням процесуальних перешкод. У свою чергу, спеціальна мета зловживання процесуальними правами буде залежати від стадії розгляду адміністративної справи. У статті зазначається, що зловживання процесуальними правами – це діяння, яке може мати такі форми прояву як дію або бездіяльність. Об'єкт зловживання процесуальними правами – процесуальні права, якими наділені учасники розгляду адміністративної справи. Визначено, що суб'єктом зловживання процесуальними правами є носій процесуальних прав та обов'язків, який наділений статусом учасника розгляду справ, та який недобросовісно їх використовує з метою затягування розгляду справи.

**Ключові слова:** адміністративне судочинство, учасники розгляду адміністративної справи, суб'єкти зловживання процесуальними правами, діяння, складники, процесуальні права, принцип добросовісності, зловживання процесуальними правами.

The article is devoted to the analysis of the main components of abuse of procedural rights in administrative proceedings. The author notes that a legal conflict which arises in society and acquires all the features of a public law dispute requires a clear mechanism for its resolution, especially in administrative proceedings. An important role in this aspect is played by the principles of administrative proceedings, which, if observed, facilitate the implementation of administrative proceedings. The article analyzes the principle of inadmissibility of abuse of procedural rights in administrative proceedings. The multivector nature and complexity of the goal necessitated the need to outline the components of the category of abuse of procedural rights in administrative proceedings. The author identifies the following components of the category of abuse of procedural rights in administrative proceedings: the purpose, subjects of abuse of procedural rights, object of abuse of procedural rights, and act as abuse of procedural rights. The article analyzes the essence of these components, taking into account the provisions of the Code of Administrative Procedure of Ukraine. The author notes that the purpose of abuse of procedural rights may be both general and special. The general purpose of abuse of procedural rights in administrative proceedings is to delay consideration of an administrative case by creating procedural obstacles. In turn, the special purpose of abuse of procedural rights will depend on the stage of consideration of an administrative case. The article notes that abuse of procedural rights is an act which may have such forms of manifestation as action or inaction. The object of abuse of procedural rights is the procedural rights which are vested in the participants to an administrative case. The author determines that the subject of abuse of procedural rights is a holder of procedural rights and obligations who is endowed with the status of a party to the proceedings and who uses them in bad faith with a view to delaying the proceedings.

**Key words:** administrative proceedings, participants to administrative proceedings, subjects of abuse of procedural rights, acts, components, procedural rights, principle of good faith, abuse of procedural rights.

**Вступ.** Юридичний конфлікт, який виникає у суспільстві та набуває всіх ознак публічно-правового спору, потребує чіткого механізму вирішення, особливо у порядку адміністративного судочинства. Важливу роль у зазначеному аспекті відіграють засади здійснення адміністративного судочинства, які за умов їх дотримання, сприяють виконанню адміністративного судочинства, яким є справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень та відображено у ч. 1 ст. 2 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України) [1]. Досягнення завдання адміністративного судочинства узгоджується із доступом до правосуддя. Так, Н. Ю. Сакара окреслює елементи доступності правосуддя та поділяє їх на дві групи. До

першої слід віднести ті, які гарантують можливість кожної особи безперешкодно звернутися до суду й отримати судовий захист за допомогою справедливих судових процедур, а до другої – ті, що допомагають усунути перешкоди, які виникають при зверненні до суду конкретної особи [2, с. 81]. Слід констатувати, що доступ до правосуддя та справедливе вирішення справи можливе за відсутності будь-яких процесуальних перешкод, зокрема зловживання процесуальними правами.

Загальні питання адміністративного процесу та адміністративного судочинства були предметом дослідження таких вчених, як Б. С. Бакаєва, Ю. П. Битяка, В. М. Бевзенка, О. В. Бобровика, В. Н. Васильєва, О. О. Малиновського, О. О. Мілетич, В. Я. Настюка, Н.Б. Писаренко, В. Ю. Поліщука, Т. Т. Полянського, В. В. Резнікової, М. І. Смоковича, Н. Ю. Сакари, А. В. Стойка, Л. В. Тихомирової, М. Ю. Тихомирова, О. С. Ткачука, та ін. Враховуючи наукові праці зазначених вчених, можна дійти висновку, що у полі дослідження знаходилися і принципи адміністративного судочинства, зокрема такий принцип, як неприпустимість зловживання процесуальними правами. Однак, проблема складників (компонентів) зазначеного принципу є малодослідженою та потребує теоретичного осмислення.

**Постановка завдання.** Метою статті є аналіз та дослідження основних складників (компонентів) категорії зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві.

**Результати дослідження.** Юридична природа категорії зловживання процесуальними правами містить сукупність ознак: (1) наявності суб'єкта, якому належить процесуальне право; (2) неналежне використання процесуального права; (3) наявність негативних наслідків. У зв'язку із цим зазначим, що різновекторність та комплексність мети дослідження зумовили потребу окреслення складових категорії зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві. До складників (компонентів) категорія зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві слід віднести: (1) мету; (2) об'єкт зловживання процесуальними правами; (3) діяння як зловживання; (4) суб'єктів зловживання процесуальними правами. Проаналізуємо більш детально зазначені складники (компоненти).

Аналізуючи мету зловживання процесуальними правами, слід виокремити загальну та спеціальну мету, враховуючи на якій стадії розгляду справи відбувається прояв такого явища. Загальною метою зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві є затягування розгляду адміністративної справи шляхом створенням процесуальних перешкод. Слушно зазначає Т. Т. Полянський, що унаслідок зловживання процесуальними правами чи обов'язками заподіюється шкода суспільним відносинам або ж створюється реальна загроза її настання [3, с. 33].

Слід зазначити, що на кожній стадії розгляду адміністративної справи буде притаманна спеціальна мета зловживання процесуальними правами. До стадій розгляду адміністративної справи слід віднести: звернення до адміністративного суду із позовною заявою, відкриття провадження у справі, підготовче провадження, розгляд адміністративної справи по суті, прийняття та ухвалення рішення суду. Так, для стадії звернення до адміністративного суду метою зловживання процесуальними правами буде створення перешкод у відкритті провадження у справі. На стадії відкриття провадження у справі – створення перешкод для переходу до стадії підготовчого провадження (зловживання правом на забезпечення позову). Для підготовчого провадження – створення перешкод для проведення підготовчого засідання та збирання доказів (неподання вистребуваних доказів як позивачем, так і відповідачем). Для розгляду справи по суті – створення перешкод для проведення судового засідання (неявка у судове засідання, зокрема без поважних причин), дослідження доказів та з'ясування обставин у справі (неприсуття у судове засідання свідка для надання показань), а наприкінці – ухвалення рішення суду.

У правовій позиції Касаційного адміністративного суду у складі Верховного суду, яка викладена у постанові від 10.09.2021 р. (справа № 766/20776/17) зазначається, що вартій уваги той факт, що механізм зловживання процесуальними правами зводиться до того, що особа, яка прагне до досягнення певних правових наслідків, здійснення процесуальних дій (бездіяльності) зовні «схожі» на юридичні факти, з якими закон пов'язує настання певних наслідків. Незважаючи на те, що такі дії мають повністю штучний характер, тобто не підкріплюються фактами об'єктивної дійсності, певні правові наслідки, які вигідні особі, все ж такі можуть існувати [4]. На думку В. Я. Настюка, в адміністративному процесі домінує розуміння сутності зловживання процесуальними правами як реалізація сторонами процесу своїх прав для досягнення цілей несумісних з метою процесу – справедливим і швидким вирішенням спорів [5, с. 49]. Враховуючи зазначене,

можна зробити висновок, що прояви зловживання процесуальними правами будуть унеможливити завдання адміністративного судочинства.

Враховуючи предмет наукового аналізу, слід дослідити зміст об'єкту, на який відбувається посягання зловживання процесуальними правами. Об'єкт зловживання процесуальними правами є процесуальні права, якими наділені учасники розгляду адміністративної справи. Учасники розгляду справи повинні мати адміністративну процесуальну правосуб'єктність, яка складається з адміністративної процесуальної правоздатності та дієздатності. Процесуальні права в адміністративному судочинстві слід поділяти на загальні та спеціальні. Загальне коло процесуальних прав визначено у ст. 44 КАС України, якими наділяються всі учасники розгляду адміністративної справи. Спеціальне коло процесуальних прав, які визначаються у ст. 47 КАС України, належить позивачу та відповідачу. Для прикладу, спеціальне коло процесуальних прав пов'язане із можливістю зміни підстав та предмету позову, можливістю примирення, у тому числі шляхом медіації. Учасники судового процесу та їхні представники повинні добросовісно користуватися процесуальними правами. Зловживання процесуальними правами не допускається (ч. 1 ст. 45 КАС України).

Досліджуючи компоненти зловживання процесуальними правами, важлива роль належить визначенню зловживання процесуальними правами. У зазначеному контексті зловживання процесуальними правами слід ототожнювати із діянням (дія або бездіяльність). Зловживання як дія – це активна поведінка суб'єктів зловживання процесуальними правами, яка спрямована на затягування розгляду адміністративної справи шляхом створення процесуальних перешкод для суду та інших учасників розгляду адміністративної справи (для прикладу, сутяжництво, необгрунтовані клопотання про відвід суддів або колегиї суддів, подання кількох тотожних позовів). Зловживання як бездіяльність – це пасивна поведінка суб'єктів зловживання процесуальними правами, яка спрямована на затягування розгляду адміністративної справи шляхом створення процесуальних перешкод для суду та інших учасників розгляду адміністративної справи (не подання доказів, які витребовуються, неявка у судові засідання без поважної причини).

У даному випадку відбувається вихід за межі правомірної поведінки. зловживання процесуальними правами чи обов'язками (далі також – зловживання правом) завжди є умисною поведінкою. Іншими словами, зловживачем не можна стати з необережності. Це положення є надзвичайно важливим для правильної кваліфікації поведінки як зловживання правом та для правильного доктринального розуміння змісту суб'єктивної сторони зловживання [3, с. 33]. Віднесення зловживання правом до формально-правомірної поведінки не відповідає, на думку О. О. Мілетич, і етимології поняття «зловживання правом», яке за своїм змістом суперечить поняттю «правомірність». Можливість використання в одній теоретичній конструкції одночасно двох понять, які явно суперечать одне одному, є доволі суперечливими з наукового погляду та формальної логіки [6, с. 11]. Під зловживанням процесуальними правами розуміється форма умисних, несумлінних дій учасників процесу, що знаходить своє вираження, зокрема, у вчиненні дій, неспівмірних із наслідками, до яких вони можуть призвести, використанні наданих прав всупереч їх призначенню з метою обмеження можливості реалізації чи обмеження прав інших учасників провадження, перешкоджання діяльності суду з правильного та своєчасного розгляду і вирішення справ чи висловлення явної неповаги до суду чи учасників справи [7]. Не буде зловживанням правом помилкове (неусвідомлене) використання тієї чи іншої процесуальної можливості (чи утримання від вчинення дій, коли цього вимагає закон), хоча від вказаного і можуть настати певні негативні для судочинства наслідки (наприклад, затягування судового розгляду справи внаслідок заяви позивачем клопотання про витребування у відповідача (суб'єкта владних повноважень) документів, які, на його переконання, можуть містити відомості, що мають значення для вирішення справи, однак фактично їх не містять) [5, с. 49-50].

За сферою суспільних відносин, яким завдається шкода при здійсненні суб'єктивних прав, зловживання такими правами поділяють на: правомірне зловживання правом, що має такі ознаки: поведінка суб'єктів відповідає нормі права, включаючи випадки, коли вона абстрактно дозволена або прямо не заборонена; поведінка суб'єкта не відповідає загальноприйнятим у суспільстві у певно-історичний період уявленням про добро та зло, суперечить нормам моралі, ідеалам справедливості (за здійснення таких діянь суб'єкта не притягують до юридичної відповідальності, оскільки він діє правомірно); результат поведінки суб'єкта відображається у завданні соціальної шкоди, яка не регламентується в законі як небажаний наслідок; наявність причинно-наслідкового зв'язку між поведінкою та настанням соціально-шкідливих наслідків; протиправне зловживання правом, характерними ознаками якого є такі: суб'єкт при здійсненні наданого йому суб'єктивного

права порушує приписи чинного законодавства; здійснення суб'єктивного права всупереч його призначенню супроводжується завданням шкоди охоронюваним законом відносинам; наявний причинно-наслідковий зв'язок між протиправним діянням і соціально-шкідливими наслідками; можливість застосування заходів правового впливу до суб'єкта, який здійснив протиправне зловживання правом [8, с. 13].

Під суб'єктом зловживання процесуальними правами слід розуміти носія процесуальних прав та обов'язків, наділеного статусом учасника розгляду справ, та який недобросовісно їх використовує з метою затягування розгляду справи. Суб'єкт зловживання процесуальними правами є широким та комплексним поняттям, змістовна наповненість якого від конкретного учасника правовідносин на наділенням його конкретним колом процесуальних прав та обов'язків. Наша мета окреслити потенційних суб'єктів, які можуть зловживати процесуальними правами в адміністративному судочинстві. На думку О. М. Кузнець, кожен суб'єкт процесуальних правовідносин здатен зловживати своїми процесуальними правами протягом судового розгляду справи і аж до завершення виконавчого провадження [9, с. 14-15]. В. В. Резнікова зазначає, що зловживати процесуальними правами можуть лише особи, які беруть у справі та наділені відповідними процесуальними повноваженнями; наявність недобросовісної поведінки в діях осіб, які зловживають процесуальними правами; наявність прихованої мети зловживання такими правами, що тісно пов'язана з прямим умислом; наявність інтересу учасника судового процесу, який зловживає правом, оцінюючи відповідну поведінку. Суб'єктами зловживання процесуальними правами, на її думку, є сторони, треті особи, прокурор, представники сторін, судовий експерт, посадові особи, а також суд (судді) [10, с. 36]. З погляду О. В. Бобровника, «практично всі особи, які беруть участь у справі, можуть зловживати наданими їм процесуальними правами, що негативно позначається на діяльності судів різних інстанцій, які змушені неодноразово переглядати одну й ту саму справу» [11, с. 28].

З огляду на зазначене, слід дійти висновку, що суб'єктами зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві можуть бути обов'язкові та допоміжні учасники розгляду адміністративної справи. Склад учасників розгляду адміністративної справи розкритий у ст. 42 КАС України. Так, учасниками справи є сторони, треті особи. У справах можуть також брати участь органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб. Слід зауважити, що обов'язковими учасниками справи є сторони (позивач та відповідач). Учасниками судового процесу, крім учасників справи та їх представників, є помічник судді, секретар судового засідання, судовий розпорядник, свідок, експерт, експерт з питань права, перекладач, спеціаліст (ч. 1 ст. 61 КАС України).

Наведемо приклад з практики щодо зловживання процесуальними сторонами. Частинами першою та другою статті 45 КАС України встановлено, що учасники судового процесу та їхні представники повинні добросовісно користуватися процесуальними правами. Зловживання процесуальними правами не допускається. У окремій думці судді Великої Палати Верховного суду Пророка В. В. від 01.10.2020 р. (справа № 9901/598/19) зазначається, що з урахуванням конкретних обставин справи суд може визнати зловживанням процесуальними правами дії, що суперечать завданню адміністративного судочинства, зокрема, подання стороною скарги на судові рішення, яке не підлягає оскарженню, не є чинним або дія якого закінчилася (вичерпана), подання клопотання (заяви) для вирішення питання, яке вже вирішено судом, за відсутності інших підстав або нових обставин, заявлення завідомо безпідставного відводу або вчинення інших аналогічних дій, які спрямовані на безпідставне затягування чи перешкоджання розгляду справи чи виконання судового рішення. Встановивши факт порушення строку для заявлення відводу, чітко встановленого КАС України, Велика Палата Верховного Суду має розцінювати подання такої заяви як зловживання процесуальними правами і повертати таку заяву без розгляду особою, яка її подала [11].

Слід відзначити, що особливе місце посідає суд серед суб'єктів зловживання процесуальними правами. Однак, слід конкретизувати, що суд наділений процесуальними повноваженнями, які може застосовувати всупереч меті. На думку О. М. Кузнецова, суд як основний суб'єкт, що наділений не лише процесуальними правами, а й певними владними повноваженнями та судді як висококваліфіковані фахівці у галузі права, посідають перше місце в такій класифікації. Багато положень законодавства допускають альтернативні варіанти дій суду і мають не зовсім конкретний зміст, а тому можуть бути використані суддями для зловживань своїми повноваженнями [9, с. 14-15]. Слід вказати, що прояв зловживань з боку суду можливий під час безпідставного залишення позовної заяви без руху, повернення позовної заяви, відмови у відкритті провадження у справі та інше.

**Висновок.** Підводячи підсумки, слід зазначити, що окреслення основних складників (компонентів) категорії зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві відіграє важливе теоретичне та практичне значення. Встановлення таких складників допомагає вчасно виявити прояви зловживань процесуальними правами та вжити заходів щодо їх усунення. До складників (компонентів) категорія зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві слід віднести: (1) мету; (2) об'єкт зловживання процесуальними правами; (3) діяння як зловживання; (4) суб'єктів зловживання процесуальними правами. Проаналізуємо більш детально зазначені складники (компоненти). Враховуючи наведене, пропонуємо доповнити ст. 45 КАС України дослідженими складниками зловживання процесуальними правами.

**Список використаних джерел:**

1. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#n11496>.
2. Сакара Н. Ю. Проблема доступності правосуддя у цивільних справах : монографія. Х. : Право, 2010. 256 с.
3. Полянський Т.Т. Зловживання процесуальними правами: юридичні засоби попередження та можливості їх удосконалення. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 3. С. 31-38.
4. Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного суду від 10.09.2021 р. (справа за № 766/20776/17) URL.: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99521550>.
5. Настюк В. Я. Зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві як прояви корупційних ризиків. *Право України*. 2017. № 1. С. 45-53.
6. Мілетич О. О. Зловживання правом теоретико-прикладний аспект : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. : 12.00.01. Київ, 2015. 19 с.
7. Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного суду від 30.07.2020 р. (справа № № 640/2724/19) URL.: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90674432>.
8. Бакаєв Д.С. Концепція зловживання правом у правовій доктрині : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. : 12.00.01. Запоріжжя, 2013. 18 с.
9. Кузнець О. М. Суб'єкти зловживання процесуальними правами в цивільному та виконавчому процесі : автор. ... канд. юрид. наук. : 12.00.03. Київ, 2016. 20 с.
10. Резнікова В. В. Зловживання процесуальними правами в господарському судочинстві: поняття, ознаки, види. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2013. Вип. 95. С. 31-37.
11. Бобровник О. В. Зловживання процесуальними правами в цивільному процесі. *Право України*. 2008. № 7. С. 27-29.
12. Окрема думка судді Великої Палати Верховного суду Пророка В. В. від 01.10.2020 р. (справа № 9901/598/19) URL.: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92675869>.